

Russische bizniz

FRANK BOVENKERK

WAT HEBBEN RUSSISCHE BENDES IN NEDERLAND TE ZOEKEN?

Is de Russische maffia nu ook in Nederland neergestreken? In het begin van de jaren negentig trekken Russen, of liever Russischsprekenden, de aandacht met een serie liquidatiemoorden. Vanaf die tijd worden Russen gesignaleerd op de automarkt in Utrecht en daar komen ze echt niet alleen om een mooi tweedehands brikje te kopen. Er zijn onduidelijke berichten over investeringen in onroerend goed. De Commissie Van Traa die in 1996 het portret schetst van de georganiseerde misdaad in Nederland, ziet dan al aanleiding een speciaal hoofdstuk te schrijven over 'De uitlopers van de Russische maffia' en daar komen ook internationaal georganiseerde vrouwenhandel en het witwassen van crimineel verkregen vermogens in beeld. Eerder is de Russische georganiseerde misdaad gesignaleerd in de Verenigde Staten (New York), in Israël, Engeland (Londen), Duitsland (Berlijn), Frankrijk (Côte d'Azur) en Zuid-Afrika. Nu is Nederland kennelijk aan de beurt.

Wat zoeken die Russen hier precies? Het simpelste antwoord op die vraag wordt verkregen door aan politie en justitie te vragen bij welk type van delicten in Nederland immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie of de huidige Russische Federatie, Oekraïne, Wit-Rusland, Moldavië, de Baltische staten, de nieuwe staten van Centraal-Azië en uit het gebied van de Kaukasus worden aangetroffen. Het zojuist gepubliceerde *Nationaal dreigingsbeeld, zware of georganiseerde misdaad* van de dienst Nationale Recherche Informatie uit 2004¹ volgt die logica. Het resultaat zegt evenveel over de werkelijke misdaad als over de prioriteiten van de politie. Geheel

¹ *Nationaal dreigingsbeeld, zware of georganiseerde criminaliteit, een eerste proeve*. Dienst Nationale recherche-informatie, Korps landelijke politiediensten, Zoetermeer.

volgens verwachting blijken de handel in drugs, vrouwen en de diefstal van auto's belangrijke problemen te vormen. Dat is dan ook het type misdaad dat de politie naar verhouding gemakkelijk kan opsporen. In wetenschappelijk opzicht is dat wat minder bevredigend omdat we zo steeds in hetzelfde kringetje rond blijven draaien. Op grond van het dreigingsbeeld gaan politie en justitie hun inspanningen immers op dit type delicten concentreren en bij het nieuwe dreigingsbeeld van over een paar jaar is de kans aanwezig dat het resultaat van nu wordt gereproduceerd.

Het is boeiender om bij een onderzoek van een theoretische veronderstelling uit te gaan. Ik kan drie manieren bedenken om te beredeneren waarom Nederland voor de Russische misdaad aantrekkelijk is. De eerste zou je de theorie van criminele vestigingsfactoren kunnen noemen. In de aardrijkskunde wordt ons uitgelegd dat papierfabrieken ontstaan op plaatsen met veel schoon en helder water, dat hoogovens worden gevestigd op plekken die gemakkelijk bereikbaar zijn en niet te ver liggen van ijzermijnen en steenkool. Zo kunnen we ook beredeneren dat Nederland voor de internationale georganiseerde misdaad aantrekkelijk is omdat je via Rotterdam, dat tot voor kort de grootste haven van de wereld was, gemakkelijk ongezien kunt smokkelen. Smokkelwaar kan via het enorme vrachtverkeer over de weg in heel Europa worden opgehaald en weggebracht. Nederland vormt een knooppunt in het internationale geldverkeer: er zijn banken met een goede reputatie, de munt is er hard en er heerst een commerciële atmosfeer en dit biedt mogelijkheden om geld wit te wassen. Bovendien is Nederland een multiculturele samenleving met transnationale migrantengemeenschappen, wat voor misdadigers eigen mogelijkheden biedt. De tolerantie voor afwijkend gedrag (drugs, gokken, prostitutie) is in Nederland hoog, de 'pakkans' van misdadigers is erg laag en wie in de gevangenis terecht komt, treft een naar verhouding humaan regime. Als internationale misdadigers zelf niet bedenken wat een uitmuntende kansen het land biedt, dan zullen hun advocaten dit wel doen. In een boekje van Huisman en anderen: *Marktplaats Amsterdam* uit 2003² wordt met dit gezichtspunt materiaal verzameld uit rechercheonderzoeken in de hoofdstad. Wie dit leest, begrijpt volkomen waarom ook Russen Nederland opzoeken.

² Wim Huisman, Mathilde Huikeshoven en Henk van de Bunt (1993): *Marktplaats Amsterdam. Op zoek naar de zwakste schakel in de logistiek van criminele processen aan de hand van Amsterdamse rechercheonderzoeken*, Boom Juridisch.

Maar is dat werkelijk zo? De theorie van de vestigingsplaatsen zou niet alleen moeten kijken naar faciliterende omstandigheden in één land, maar ze zou de vergelijking moeten trekken met andere, omringende of soortgelijke landen. De infrastructuur van Rotterdam of Amsterdam biedt mooie mogelijkheden voor smokkel, maar zijn die werkelijk zoveel groter dan die van Marseille (denk aan de *French connection!*), de havens van het criminele Galicië in Noordwest-Spanje, Hamburg (met een enorm achterland) of Londen (waar voor drugs de hoogste bedragen in Europa worden betaald)? Zijn Zwitserland, Cyprus of de Kanaaleilanden niet veel mooiere plaatsen om crimineel vermogen weg te sluisen? Is Nederland werkelijk zo soft? De vliegvelden worden beter op het smokkelen van drugs gecontroleerd dan in de landen om ons heen, er bestaat een geavanceerd registratiesysteem om ongebruikelijke financiële transacties op te sporen en de gevangenisstraffen zijn opgetrokken tot 'Europees niveau'. Zijn Frankrijk, Engeland, België en Duitsland minder multicultureel dan wij? Absoluut niet, het percentage allochtonen onder de bevolking is er hoger. Wie de plaatselijke mogelijkheden voor de misdaad vergelijkenderwijs wil bestuderen kan het beste de individuele bazen van de georganiseerde misdaad zelf benaderen (bijvoorbeeld in de gevangenis waar ze veel tijd hebben om ons te woord te staan) voor een interview en gebruik maken van een tweede theoretische benadering, die van het *rationele keuzemodel*. Waarom kies je Amsterdam? Of voor welke activiteit kies je welk land? Ik kan nog geen voorbeelden noemen van onderzoek waarbij dit systematisch is gedaan, het zou een *vergelijkende geografie van de georganiseerde misdaad* opleveren.

De derde optie bestaat eruit om de gehele misdrijforganisatie tot onderzoeksobject te maken. Individuen kunnen zonder twijfel grote invloed hebben, maar het is waarschijnlijk dat de belangrijke beslissingen op hogere niveaus van de internationale netwerken worden genomen. Laten we dit derde model de theorie van de *organisationele selectie* noemen. Het ene land leent zich voor een bepaald soort activiteiten van de organisatie, het andere land is op een andere manier functioneel. Federico Varese, de auteur van *De Russische maffia*, dat zojuist ook bij Meulenhoff uitkwam, laat in zijn allernieuwste studie zien hoe dat werkt. In 'Mafia transplantation'³ beschrijft hij hoe de beslissing binnen een van de aller-

³ Federico Varese (2004): 'Mafia transplantation', in: János Kormnai e.a. (red.): *Creating social trust in post-socialist transition*, Palgrave MacMillan, 2004, p. 149-166.

grootste bendes van Moskou (de Solntsevskaja-groep) om nieuwe vestigingen op te zetten in Italië en Hongarije, voor die twee landen heel anders uitwerkt. In Rome wordt het niets en dat komt vooral doordat de markt daar al door de overheid gereguleerd en beschermd is. Ze zullen in Italië iets anders moeten verzinnen. Maar in Boedapest lukt het wel, omdat daar minder regels zijn en de bende zelf protectie kan aanbieden. Hoe kunnen we die functionele differentiatie bestuderen?

Een opmerking van één van de criminele informanten in dit boek over de Russische 'bizniz' tegen Dina Siegel heeft mij aan het denken gezet. Nederland? Ach, het is een *one-bomb-country*. Klein en onbelangrijk en je zou wel uitkijken om daar via criminaliteit al te veel aandacht op je te vestigen. De periode van moorden (zonder daders) in Nederland was wellicht niet meer dan een beginnersfout. Misschien speelt het land als vestigingslocatie voor Russische maffiosi wel een heel andere rol dan we dachten. Hier leven hun gezinnen in rust, de scholen zijn er goed en criminele activiteiten zijn zozeer met de legale business verweven dat ze onzichtbaar blijven voor buitenstaanders. Siegel is cultureel antropoloog en zij kiest de hele gemeenschap uit als informatiebron. Dat blijkt uitstekend te werken, alle Russische immigranten (dus ook de overgrote meerderheid die niets met criminaliteit van doen heeft) weten veel en ze houden er in ieder geval stevige opinies op na. Tot hun onvermoede inzichten behoort het meewarige oordeel over wat door de Nederlandse autoriteiten als Russische georganiseerde misdaad wordt gezien (dus vrouwenhandel, autodiefstal enzovoort), terwijl het werkelijke gevaar schuilt in het wereldwijd en dus ook in Nederland opereren van technisch en financieel hoogopgeleide experts. Volgens hen kunnen politie en justitie de Russische maffia dan ook nooit aan. Geruster zullen we er door het lezen van dit boek niet op worden, maar Siegel biedt met deze originele benadering op het verschijnsel georganiseerde misdaad een heel nieuw gezichtspunt.

Frank Bovenkerk
Hoogleraar criminologie
Universiteit Utrecht

VOORWOORD

In de jaren negentig deed ik onderzoek onder Russische immigranten in Israël en schreef over hun culturele en hun politieke integratie in de Israëlische samenleving. Toen in 1998 mijn boek *The Great Immigration. Russian Jews in Israel* (Oxford, Berghahn Books) verscheen, werd mij verweten dat ik daarin met geen woord repte over de misdaad. Die kritiek was beslist gerechtvaardigd, omdat Russische immigranten, terecht of ten onrechte, overal ter wereld worden geassocieerd met de Russische maffia. Dat imago voedt de publieke opinie en heeft ingrijpende gevolgen voor de Russische gemeenschappen zelf. Het lag in de lijn van mijn eerdere werk om me in een volgend onderzoek te richten op Russische criminele groepen en hun activiteiten in Nederland, waar ik sinds 1989 woon en werk.

Tijdens mijn onderzoek zag ik de Russische film *Chotsjoe v Tjoermoe* (Ik wil naar de gevangenis) uit 1998, waarin allerlei grappige misverstanden tussen Russen en Nederlanders aan de orde komen. Simon Ljamkin, de held van het verhaal, doet wat klusjes voor een groep 'nieuwe Russen' om zijn vrouw en drie kinderen te kunnen onderhouden. Hij kraakt een paar bankkluisen, maar vlucht vervolgens uit angst voor de boeven en de Russische politie naar Nederland. Hij heeft begrepen dat je daar in de gevangenis helemaal tot rust kan komen, onder omstandigheden die vergelijkbaar zijn met die in een eersteklas Russisch sanatorium. Je krijgt er een eigen cel met televisie en roomservice en je kan er nog geld verdienen ook.

In Nederland doet hij zijn uiterste best om in de gevangenis te komen. Hij weigert te betalen in een restaurant en gooit een steen door een winkelruit, maar zijn pogingen blijven zonder resultaat. Andere mensen

komen hem te hulp of de politie ziet hem over het hoofd. Ten slotte beledigt hij koningin Beatrix door een snor op haar portret te tekenen en wordt tot vier maanden cel veroordeeld. In de gevangenis zet hij computers in elkaar en doet een paar uitvindingen. Omdat hij hard werkt en met zijn briljante ideeën het assemblageproces verbetert, wordt hij vervroegd vrijgelaten en krijgt nog geld en cadeaus toe. Simon gaat terug naar Rusland, maar wordt daar vlak over de grens door Russische bandieten beroofd en in elkaar geslagen.

In deze film zien we allerlei voorbeelden van Russische misverstanden over Nederland. Inderdaad hebben veel Russen een volstrekt overtrokken beeld van de tolerante en liberale houding van de Nederlandse overheid, al zullen ze misschien niet zo ver gaan als Ljamkin en zich de Nederlandse gevangenis als een paradijs voorstellen. In dit boek bekijk ik de situatie van beide kanten en wil ik laten zien dat er in Nederland minstens evenveel misverstanden over Russen bestaan als andersom. Terwijl de Nederlanders zich voorbereiden op keiharde Russische maffiosi, krijgen ze in werkelijkheid vooral te maken met gewone, meer of minder verstandige of hoogopgeleide mensen die niets anders nastreven dan het verbeteren van hun economische situatie en zelf ook graag van de echte boeven in hun vaderland verlost zouden willen worden.

Het gaat me er bovendien om het verschil duidelijk te maken tussen de misdaadsituatie in Rusland, waar mensen dagelijks te maken hebben met bandieten, afpersing en geweld tegen ondernemers en de situatie in Nederland, waar de Russische maffia vooral stof voor sensationele verhalen oplevert en fungeert als cliché in thrillers en actiefilms en als onderwerp voor borrelpraat. Het wederzijdse onbegrip, de kluwen van symbolen en stereotypen, de overdrijvingen en het ontstaan van de mythe van de afschuwelijke multinationale Russische maffia vormen de rode draad in mijn verhaal over de Russen in Nederland.

Opgelid als antropologe ken ik geen betere onderzoeksmethode dan het verrichten van veldwerk, ofwel 'participerende observatie'. In de criminologie wordt deze aanpak zelden gehanteerd maar voor mij was het van het begin af aan duidelijk dat ik mij daadwerkelijk onder de Russen zou moeten begeven om iets te weten te komen. Onderzoek binnen de Russische gemeenschap en met name onder Russische criminelen is verre van eenvoudig. Het is een algemeen bekende trek van Russen dat ze zich steeds terdege bewust zijn van het verschil tussen 'insiders' en 'outsiders' en ze laten die houding nooit varen, waar ze zich ook vesti-

gen. Mijn eigen Russische achtergrond was in dit verband een voordeel. Niet alleen vanwege de taal, maar ook omdat ik al het nodige wist van de ideeën over misdaad en illegaliteit in Russische kringen. Ik introduceerde mezelf door te vertellen dat ik een studie maakte van de Russische zakenwereld in Nederland en dat bleek een gouden greep. Ik werd al snel geaccepteerd en ontving veel hulp van mijn nieuwe Russischsprekende contacten. Ik gebruik in dit boek alleen fictieve voornamen om de mensen die ik heb gesproken aan te duiden. Slechts wanneer hun werkelijke namen meer dan eens in de media zijn genoemd heb ik die onveranderd gelaten. Ook geografische aanduidingen en de namen van bedrijven zijn soms veranderd om de privacy en de veiligheid van mijn contacten te beschermen.

Op dit punt moet ik enkele opmerkingen van terminologische aard maken. Ten eerste zou ik in een verhaal over Russische criminele organisaties zelf liever niet de abstractie 'de Russische maffia' gebruiken. In het spraakgebruik van mijn Russische contacten was dat echter de gangbare term en daarom zal het in dit boek vaak over 'de Russische maffia' gaan. Waar ik het, ten tweede, in dit boek over 'Russen' heb, bedoel ik in vele gevallen eigenlijk sprekers van het Russisch: mensen uit alle hoeken van de voormalige Sovjet-Unie, waaronder ook republieken die niet lang geleden onafhankelijk zijn geworden en waar Russisch niet langer de officiële taal is. Er zijn daarnaast enkele groepen in Nederland die wat minder goed Russisch spreken, zoals de jongere mensen uit de Baltische staten en de Kaukasus, die na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie geen Russisch meer op school hebben geleerd. De Russischtaligen in Nederland hebben geen gemeenschappelijke geografische herkomst en ook de uiteenlopende sociaal-economische problemen die ze in Nederland ondervinden, leveren geen solide basis voor een echte gemeenschap. De Russische taal is voor deze mensen misschien wel het belangrijkste verbindende element in de 'multi-etnische postsovjetgemeenschap'. Het andere element wordt gevormd door hun geschiedenis: de herinneringen aan het sovjetverleden die Russen, Oekraïners, Georgiërs en anderen met elkaar delen. Het is alleen voor het gemak van de lezer dat ik alle Russischtaligen in dit boek kortweg 'Russen' heb genoemd.

Mijn materiaal is in een eerder stadium aan het ministerie van Justitie aangeboden in de vorm van een Engelstalig rapport. Daarin wilde ik meer doen met de door mij verzamelde kennis en informatie dan alleen een situatiebeschrijving leveren die eventueel voor beleidsmakers van

nut kon zijn en ik kreeg daartoe ook alle vrijheid. Een hoeveelheid cijfers en een rapport over de aard, omvang en schadelijke effecten van de 'Russische criminaliteit' leken mij minder interessant dan een verslag waarin ruimte bestond voor het overdenken van bestaande theoretische ideeën, het suggereren van nieuwe invalshoeken en bovenal: het opvoeren van de mensen om wie het hier gaat. Ik wilde ook mijn Russische contacten zélf tot leven brengen: hen laten vertellen, analyseren en discussiëren. Zij komen op de volgende bladzijden dan ook uitvoerig aan het woord. Ik wil ze hier bedanken voor alle informatie die ze mij verschaft hebben. Uiteraard neem ik alle verantwoordelijkheid op mij voor de weergave en interpretatie van de feiten en ideeën die in dit boek aan de orde komen.

De volgende personen wil ik bedanken voor hun hulp en steun tijdens en na mijn onderzoek: Frank Bovenkerk, Henk van de Bunt, Menachem Amir en Emanuel Marx. Ik ben het WODC erkentelijk voor het subsidiëren van het project en dank de leden van de commissie die de eerste versie van mijn rapport begeleid heeft: G. Bruinsma, R. Landman, E. van de Berg, A. Frowein en O. Etman. Ik moet hier ook wijlen Hans Tennekes noemen, de antropoloog die ooit tegen me zei dat het mijn roeping was om de antropologische aanpak bij andere disciplines ingang te doen vinden. Veel vrienden en collega's die mij tijdens het onderzoek geholpen en geïnspireerd hebben zullen hier ongenoemd moeten blijven, maar ik maak graag een uitzondering voor H.J. Schwencke, die veel aan de leesbaarheid van de tekst heeft bijgedragen.